

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HAKKARİ'DE EĞİTİM (1923-1960)

Dr. Özden ÖZGEN

Ayvalık Belediye Başkanlığı

İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürü

Ataduru9909@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmadaki amaç Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra 1960 yılına kadar olan dönem içerisinde Hakkari'de eğitim ve öğretimin gelişimini ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu çalışma ile tek parti ve çok partili dönemlerde eğitim alanındaki gelişmeler Doğu illeri ile Hakkari arasında kıyaslamalar yapılarak ortaya konulmaktadır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde her ne kadar eğitime verilen maddi destek düşük seviyelerde olsa da eğitim eksikliği Halkevleri, millet mektepleri ve gezici kurslarla takviye edilmeye çalışıldı. Bu gayretler sonucunda nüfus sayımlarında okuma yazma bilme oranlarının bir önceki sayımlara göre artış gösterdiği görülmektedir. 1950 yılının başlangıcından itibaren Devlet desteğiyle beraber okullaşma oranı artmasına rağmen her dönemde karşılaşılan öğretmen eksiğine tam anlamıyla çözüm bulunamadı. Bu çalışmada arşiv belgelerinden, istatistik yıllıklarından, resmi ve yerel gazetelerden ve ikincil kaynaklardan faydalanıldı.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Eğitim, Halkevleri, Millet Mektepleri, Gezici Kurslar.

EDUCATION AT REPUBLIC PERIOD IN HAKKARİ (1923-1960)

ABSTRACT

The aim of this study is to put the progress of education and training in Hakkari between the period of declaring of Republic and 1960 year. At the same time with this study, the developments in education area have been revealed at the both the unique party and plentiful party periods by making comparison with Eastern provinces and Hakkari. Even though the substantial support was in low level at the first period of Republic, deficiency of education was reinforced with people's houses, country school and mobile courses. At the result of the efforts, literacy ratios seen in high level at the population countings according to the past countings. After the beginning of 1950 year, although schooling rates increasing with the state support it could not have been found any solution to the lack of the teacher that seen at every period. Archives, annual statistics, formal and local journals and secondary sources were used for this study.

Keywords: Republic, Education, People's Houses, Country School, Mobile Courses.

التعليم بولاية هكاري في فترة الجمهورية (1923 - 1960)

الدكتورة أوزدن أوزغن

رئاسة بلدية أيواجيق

مديرة التعليم والموارد البشرية

Ataduru9909@gmail.com

ملخص

الغاية من هذا البحث هو الكشف عن تطوير التعليم والتدريب في ولاية هكاري من تاريخ إعلان الجمهورية حتى تاريخ 1960. وفي نفس الوقت يتم في هذا البحث عمل مقارنة في الولايات الشرقية بين ولاية هكاري والولايات الأخرى زمن حكم الحزب الواحد والأحزاب المتعددة. في الفترات الأولى من قيام الجمهورية، وعلى الرغم من أن الدعم المادي المقدم للتعليم كان

بمستويات منخفضة، فإنه تم تدارك ذلك عن طريق بيوت العامة والمدارس الشعبية والدورات المتنقلة. ونتيجة لهذه الجهود ، زادت معدلات معرفة القراءة والكتابة في التعدادات بالنسبة للتعدادات السابقة. على الرغم من أن معدل التعليم قد ارتفع بدعم من الدولة منذ بداية عام 1950، إلا أنه لم يتم العثور على حل كامل لعدم وجود المعلمين في كل فترة. في هذا البحث تم الاستفادة من وثائق الأرشيف والحواليات الإحصائية والصحف الرسمية والمحلية والمصادر الثانوية.

الكلمات المفتاحية: الجمهورية، التعليم، بيوت العامة، المدارس الشعبية، الدورات المتنقلة.

GİRİŞ

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırması sonrası 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan yeni devlet anlayışı çerçevesinde özgür ve çağdaş bir toplum yaratmak, bireylerde ulus ve vatandaşlık bilinci oluşturmak için eğitim en önemli araç olarak görüldü ve ülke de eğitimsel ve kültürel dönüşümler gerçekleştirildi. Cumhuriyet döneminde eğitimde gerçekleştirilen dönüşümlerin kuşkusuz en önemlisi 3 Mart 1924'te uygulamaya konulan Tevhid-i Tedrisat ile öğretimde birlik sağlanmasıdır. Tevhid-i Tedrisat ile medreseler kapatılarak eğitim laikleştirildi, demokratikleştirildi ve Latin harfleri kabul edildi (Akyüz, 2011: 20; Beyaztaş ve Kaptı, 2013: 328; Sezer, 1999: 178; Önal, 2010: 103; Hafizoğulları, 1996: 25).

Cumhuriyetin ilan edildiği yıl Türkiye'nin nüfusu 11-12 milyon civarında idi. Bu nüfusun % 10'u ve kadınların ise sadece %3'ü okuyazardı (Demirtaş, 2008: 65). Türkiye'de 1923-1924 eğitim devresinde 4.894 ilkökul, 72 ortaokul, 23 lise, 20 öğretmen okulu, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksekokul vardı. İlkokullarda 10.238, ortaokullarda 796, liselerde 513, öğretmen okullarında 325, teknik okullarda 258, fakülte ve yüksekokullarda 307 öğretmen olmak üzere toplam 12.437 öğretmen görev yapıyordu (BCA, 138: 2; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 148; Demirtaş, 2008: 65). İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, öğretmen okullarında 2.528, teknik okullarda 4.019, yükseköğretimde 2.914 olmak üzere toplam 358.548 öğrenci vardı (BCA, 138: 2).

Ruhunda Cumhuriyet ilkelerinin yer aldığı 20 Nisan 1924 Anayasası'nın kabulü ile hukuk devleti olma yolunda çağdaş bir adım atıldı (Yavuz, 1993: 323). 20 Nisan 1924 günlü Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2'nci maddesinde bulunan "Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır" hükmü 10 Nisan 1928 günü kabul edilen anayasa değişikliği ile kaldırıldı (Aldıkaçtı, 1981: 41). Yeni kurulan Cumhuriyet devletinin laiklik ilkesi temelinde eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, medreselerin kaldırılması, Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi, ilahiyat fakültesinin kurulması gibi yapmış olduğu hamlelerin Doğu'da yaşayan halka yanlış anlaşılması için çok iyi anlatılması gerekiyordu (BCA, 104). Halifeliğin kaldırılması (Aksoy, 2009: 226) Doğu'da çıkan ayaklanmaların bir diğer nedenini oluşturmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal alanda yaptığı devrimleri halka benimsetmesi ilk zamanlarda çok zorluk yaşamasına sebep oldu. Bu devrimlerin anlatılması ise eğitim ordusunun neferleri sayesinde olmalıydı fakat öğretmen okullarının azlığı nedeniyle nitelikli ve sayısal yeterlilikte öğretmen eksikliği yaşanıyor. Maarif müdürlerinin vilayet bütçeleri arasındaki maarif varidatını da etkili kullanamayışları eğitimin yaygınlaştırılmasını ve kalitesini olumsuz etkiliyordu (BCA, 455: 2).

Ülke genelinde ve özellikle doğu bölgelerinde eğitim ve öğretim işlerine ait raporlar da olumlu değildi. MAH'ın Başbakanlığa 4068 numara ve 8 Nisan 1928 tarih ile sunduğu raporunda "Maarif hemen hemen Hakkari vilayetinde yok gibidir" denilmekteydi. Aynı raporda bölgede okul çağındaki genç ve çocukların okullardan istifade nispetlerinin çok düşük olduğu aktarılıyordu (Demirtaş, 2008: 65).

Tablo 1: 1928 Yılı Doğu Anadolu'da Vilayetlere Göre Nüfusun Tahsil ve Okul Durumu (İstatistik Yıllığı 1929: 30-37)

Vilayetler	Cinsiyet	Okuma Bilen %	Okuma Bilmeyen %	Okul Sayısı
Bayazıt (Ağrı)	E	4.52	95.48	21

	K	0.18	99.82	
Bitlis	E	3.31	96.69	25
	K	0.10	99.90	
Diyarbakır	E	5.86	94.14	19
	K	1.03	98.97	
Elazığ	E	7.70	92.30	74
	K	0.70	99.30	
Erzincan	E	9.39	90.61	87
	K	1.57	98.43	
Erzurum	E	6.82	93.18	139
	K	0.82	99.18	
Gaziantep	E	7.72	92.28	85
	K	1.58	98.42	
Hakkari	E	2.28	97.72	2
	K	0.38	99.62	
Kars	E	4.69	95.31	63
	K	0.81	99.19	
Malatya	E	6.35	93.65	117
	K	0.82	99.18	
Maraş	E	4.38	93.62	57
	K	0.80	99.20	
Mardin	E	4.05	95.95	19
	K	0.34	99.66	
Siirt	E	6.66	93.34	17
	K	0.29	99.71	
Urfa	E	5.28	94.72	28
	K	0.61	99.39	
Van	E	2.39	97.61	24
	K	0.12	99.88	

Tablo 1'e göre, Hakkari okul sayısı bakımından diğer illere göre sonuncu sırada yer almaktadır. Erzurum okul sayısı en fazla olan ildir. Tüm vilayetlerde erkeklerde okuma yazma oranı kadınlardan yüksektir. Bu, kızların okula gönderilmemesi geleneğinin bir sonucudur. Erkeklerde okuma yazma bilme oranının en yüksek olduğu il Erzincan'dır. Erkeklerde okuma yazma bilme oranı en düşük olan il ise Hakkari'dir. Van'da okul sayısı Hakkari'den fazla olmasına rağmen kadınlarda okuma yazma bilme oranı Hakkari'den düşüktür. Bu durum ise Hakkari'de okula gönderilen kız çocuklarının sayısının Van'dan fazla olduğu izlenimini yaratmaktadır.

Hakkari'de okul sayısının az olması, devlet tarafından Hakkari'ye gönderilen eğitim ödeneğinin az olduğunu göstermektedir. 1933 yılında 5 senelik tahsilata nazaran verilmesi gereken 11.141 liranın sadece 800 lirası Hakkari'ye verildi, 10.341 lira vilayette zimmet olarak kaldı. Ayrılan ödenek ise diğer Doğu illerine göre çok azdı ve Hakkari son sırada gelmekteydi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 14.1.1933: 3). Devletin 1946-1950 yılları arasında Doğu illerinde eğitim konusunda kişi başına yaptığı kamu harcamaları negatif düzeydeydi. Eğitim harcamalarının devlet bütçesine oranı küçük rakamlardan geçerek ancak 1961'de % 19'a çıkabilmiştir. Hakkari sadece 1956-1960 devresinde eğitim ödeneğinden yeterli düzeyde faydalanabildi (Aşgın, 2000: 111-123; Türk, 1968: 104).

Demokrat Parti döneminde devlet Hakkari'de eğitim açığını kapatmak için okul inşaatına ağırlık verdi. 1950'li yılların başlangıcı ile beraber devlet eğitim ödeneğinden Hakkari için ayırdığı payı artırdı. 1951 yılı bütçesine ilave olarak 4 milyon lira çocukların okuma nispeti % 10'dan % 25'e kadar olan 9 Doğu iline sarf edildi. Hakkari vilayetinde çocukların okuma nispeti % 19,2, Van'ın okuma nispeti ise % 16,1 idi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1951: 814). 1954 yılında Maarif Vekaleti için ayrılan 15.000.000 lira ödenekten Hakkari'ye 200.000 lira tahsisat ayrıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18.2.1955: 235; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 28.2.1955: 1020). 1955 yılında köy okullarının yapımı için 20.000.000 liralık Maarif

Vekaleti ödeneğinden vilayete 225.000 lira ödenek gönderildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1956: 250). 1957 yılında Muş ile birlikte Hakkari'deki mevcut ilkokulların onarımı için 885.000 lira ödenek konuldu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 186). Maarif Vekaletince bu ödenekten Hakkari için 300.000 lira ödenek tahsis edildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 281). Okulsuz köyleri okula kavuşturmak için 1958 yılında 30.000.000 lira tahsisattan 275.000 lira (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959, 236), 1959 yılında 45.000.000 lira tahsisattan Hakkari'ye 415.000 lira ödenek ayrıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 216). 1950-1960 yılları arasında Hakkari vilayetine eğitim ödeneğinden 3.020.800 lira verildi. Bu süre içinde okulsuz köylere yeniden 50 okul yapılmış, 41 okul onarılmış ve harap olmuş okul yerine 9 okul inşa edilmişti. Memleket genelinde ise 314.900.000 lira harcandı. Hakkari için ayrılan pay ise % 0.95 idi (T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 20.2.1961: 233). 1961 yılında okul inşaatı için 1.135.818 lira ödenek ayrıldı (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 2.2.1962: 243).

İlkokulların inşaatı sürdürülürken bir yandan da eş zamanlı olarak binaların kiralanması yöntemiyle eğitim devam ettiriliyordu. Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü bulunduğu binaya 1952 yılında 35 lira (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 20.2.1952: 155), 1954 yılında 750 lira kira veriyordu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 18.2.1954: 203). Kiralanan ilkokul binaları için 1956 yılı içinde Hakkari Maarif Müdürlüğünce yıllık 1.850 lira kira bedeli ödenmekteydi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1956: 197).

Hakkari'de köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini de engelliyordu. Zorlu arazi yapısı, ulaşımın yapılamaması, öğretmen ve okul eksiklikleriyle beraber vilayetteki elektrik yetersizliği de öğretmen ve öğrencileri müşkül duruma sokuyordu (Hakkâri Postası, 4 Şubat 1963: 1).

Hakkari'de çalışmak özveri isterdi. Tüm yokluklara rağmen kendisini Hakkari'ye adanmış ismi belirsiz ama eserleri hayatta olan fedakar öğretmenler de vardı. Kendini eğitime adanmış eğitim ordusunun neferlerinden biri olan ve "Hakkâri Dedikleri" kitabının yazarı, Selahattin Şimşek bu kahraman öğretmenlerden biriydi. Herkesin sevdiği Selahattin öğretmen 5 Mayıs 1960 tarihinde Zap nehri kenarında gezinti yaparken ayağının kaymasıyla Zap nehrine kapılarak boğuldu. Bu elim hadise öğrencileriyle birlikte tüm Hakkari halkını derinden üzdü (Hakkâri, 5 Mayıs 1961: 1).

1. ÖRGÜN EĞİTİM

1.1. İlkokul

Hakkari'de, 1923-1924 yılında öğretmen kadrosundaki büyük eksiklikler nedeniyle adı var olan maarif teşkilatının kendisi yoktu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.3.1926: 267; Alkan, 2000: 300). Cumhuriyet devrinin ilk kültür kurumu olan ilkokul 1925 yılında Çukurca'da açıldı. Hakkari merkezde ise 1928 yılında ilkokul eğitime başladı (Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 102). Hakkari'de eğitim çok geriydi ve halkta eğitime önem vermemekteydi (Vatan, 5 Kasım 1952: 6). Bunun nedenleri arasında halkın eğitim ve öğretime karşı gösterdiği ilginin azlığı, görevlendirilen öğretmenlerin ya bu görevi layıkıyla yerine getiremeyeşleri yahut da bir kısım maddi ve manevi baskı ve sebepler sonucu kısa zamanda başka yerlere gitmeleriydi. Aslında öğretmenlerin çoğu bu gibi bölgelere cezalandırılarak gönderilmişti. Hayat şartlarının ve geçimin zor oluşu, muhtarların köylere tayin olan öğretmenleri idare etmeleri, öğretmenlerin de görev mahalline gitmeyişi, şehir veya ilçe merkezinde her ay maaşını almakla yetinmesi gibi sebepler ilgililerce ileri sürülmekteydi (Şafak, 1977: 80).

1926 yılı içinde Hakkari vilayeti dahilinde biri kız, diğerleri erkek olmak üzere altı ilk mektep vardı (1926 Türk Ticaret Salnamesi: 519). Çölemerik'te 27 talebeli, Gever (Yüksekova) kazasında 15 talebeli ilk erkek mektebi mevcuttu (1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: 862).

1933-1934 eğitim öğretim yılında Hakkari'de 3 sınıflı ilk muallim mezunu bir, köy muallim mektebinden mezun bir, orta ve orta dereceli meslek mektebinden mezun bir erkek öğretmen olmak üzere 3 erkek öğretmen vardı. Yüksekova'da ilkokul mezunu bir, orta ve orta dereceli meslek mektebinden mezun bir erkek olmak üzere 2 erkek öğretmen bulunuyordu (BCA, 35: 80).

Tablo 2: Vilayetlere Göre İlkokullar, Öğretmen ve Öğrenci Miktarı (1929-1937) (Demirtaş, 2008: 69)

Vilayetler	Seneler	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Ağrı	1929-1930	13	30	858
	1936-1937	17	37	1.343
Bitlis	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	11	26	875
Bingöl	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	8	14	553
Diyarbakır	1929-1930	-	-	-
	1936-1937	23	84	3.098
Elazığ	1929-1930	64	128	3.050
	1936-1937	35	87	3.799
Erzincan	1929-1930	67	107	4.167
	1936-1937	34	78	3.689
Erzurum	1929-1930	82	154	6.830
	1936-1937	98	195	7.845
Gaziantep	1929-1930	62	142	3.696
	1936-1937	71	169	7.698
Hakkari	1929-1930	2	2	44
	1936-1937	3	6	155
Kars	1929-1930	89	133	5.119
	1936-1937	81	159	8.144
Malatya	1929-1930	111	215	6.032
	1936-1937	99	192	9.912
Maraş	1929-1930	45	90	3.035
	1936-1937	44	92	4.507
Mardin	1929-1930	18	50	1.365
	1936-1937	28	60	2.361
Muş	1929-1930	12	29	496
	1936-1937	6	17	539
Siirt	1929-1930	10	22	421
	1936-1937	14	37	970
Urfa	1929-1930	35	103	8.023
	1936-1937	31	95	3.374
Van	1929-1930	11	27	644
	1936-1937	12	36	1.201
Toplam 1929-1930		621	1.229	43.780
Toplam 1936-1937		596	1.260	55.537
Türkiye Toplamı 1936-1937		6.123	14.698	711.728

Tablo 2'ye göre 1937 yılında Hakkari'de okul, öğretmen ve öğrenci miktarı 1929 yılına göre artış göstermesine rağmen diğer Doğu illerine nazaran en geri durumdadır. Ağrı, Bingöl, Muş ve Van illerinde de okul, öğretmen ve öğrenci miktarı diğer illere göre düşük durumdadır.

Bu yıllarda Hakkari'deki öğretmen ve okul ihtiyacının karşılanması için Birinci Umum Müfettişliği'nin eğitim alanındaki hamleleri de görmezden gelinemezdi. Birinci Umum Müfettişliği'nin çabalarıyla Hakkari vilayetindeki okullara 1937 yılında 1 muallim 1 mektep, 1938 yılında 1 muallim 1 mektep, 1939 yılında 7 muallim 5 mektep ilavesi yapıldı (Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 309).

Kültür dairesinden alınan istatistiklere göre 1938-1939 ders yılı içinde merkezle birlikte Beytüşşebap, Yüksekova, Şemdinli kazalarıyla Çukurca okulunda bulunan ve okuyan çocukların erkek ve kız mevcudu

125 idi. Vilayetin nüfusu ise 36.750 idi. Buna göre okuyanların ve dil öğrenenlerin sayısı 294 kişide 1 kişiydi. Eğer bu yüzde oranıyla ifade edilecek olursa nüfusun üçte biri okuyor ve lisan öğreniyor demektir. Vilayet dahilinde ise 10 öğretmen çalışıyordu. Hakkari merkezinde mevcut halkın yüzde sekseni Türkçe bilmiyordu. Hemen her gün resmi kurumlara işlerini takip için uğrayanlar memur olan Türk kardeşlerinin karşısında aralarında bir parçacık olsun Türkçe bilen hemşerilerinin yardımıyla meramlarını anlatabiliyorlardı (BCA, 817: 3).

Hakkari ilinin okuma yazma öğrenmesi ve çocukların okula başlayabilmesi için idareciler var güçleriyle çalışmaktaydılar. Beytüşşebap Kaymakamı Suphi Batur ve Gerur Nahiyesi Müdürü Neşet Öktem köy ve nahiyelerdeki okulların inşaatının tamamlanması için gösterdikleri üstün gayretten dolayı Hakkari vilayetince 24 Nisan 1940 tarihinde Hakkari Valisi Sadullah Koloğlu'da 7 ilkokul binasının inşaatının bitiminde gösterdiği yararlılıktan dolayı 9 Mayıs 1940 tarihinde Maarif Vekaleti tarafından takdirname ile ödüllendirildi (İdare, Haziran 1940: 1785-1786).

1942 yılında, vilayet merkezi ve kazalarında 6 ilkokul vardı. Bu mekteplerde, 53 kız, 510 erkek talebe okula gitmekteydi. Halk dershanelerinde ise 1.180 kadın, 2.400 erkek olmak üzere toplam 3.587 vatandaş eğitim görmekteydi (BCA, 199: 4).

Vilayet dahilinde bütün okullarda 1944-1945 ders yılı içinde mevcut 365 erkek, 79 kız olmak üzere 444 öğrenciden 42 erkek, 4 kız öğrenci mezun olabilmisti. Öğrenim çağında ise 2.769 erkek, 2.399 kız olmak üzere 5.168 çocuk vardı ve çocukların büyük bir çoğunluğu okula gitmiyordu. Öğretmeni eksik ve binası yetersiz olan eğitim serüveninde okulu bitiren çocuklar Türkçeyi bile tam anlamıyla öğrenemiyorlardı ve bildikleri ise sadece ulaşımda ve kaçakçılıkta kullanılan katırları idare etmekte (BCA, 195: 67).

Hakkari'de eğitim kurumlarının yetersizliği ve yetişmiş öğretmen eksikliği eğitim çarkının dönmesine engel oluyordu. Öğretmen kadroları hiç iyi değilken öğretmenlerin bir de askere alınmaları okul durumunu çok sarsmıştı. Gönderilen öğretmenler, asker oldukları ve maaşlarını Özel İdareden aldıkları için Maarif İdaresi bunların yerine vekil öğretmen de tayin edemiyordu ve bu durum okulların öğretmensiz kalmasına neden oluyordu (BCA, 856: 91).

Türkiye'nin doğusundaki okulların hemen hepsi vekil öğretmenler tarafından idare ediliyordu ve maaşları ise hiçbir sıkıntı yaşanmadan özel idareler tarafından karşılanıyordu. 1948 yılında vekil öğretmenlerinde maaşlarının asil olarak atanan öğretmenler gibi hazineye ödenmesi kararlaştırıldı kararlaştırılmasına ama Maliye Bakanlığı 1948 yılı içerisinde altı aydan fazla olacak şekilde vekil öğretmenlerin maaşlarını ödeyemediği için valilikçe okullar kapatılmak zorunda kaldı (BCA, 195: 62).

1948 yılında Hakkari ili halkının yüzde doksan sekizi Türkçe bilmediği gibi bilenlerde ana dil olarak evlerinde ve aralarında Kürtçe konuşmakta ve okuryazara da nadiren tesadüf ediliyordu. İl dahilinde okullar mahdut yerlerde olup bunlara da öğretmen gönderilmemiş olduğundan faal durumda değillerdi. İl merkezinde bir beş sınıflı ilkokul mevcut ise de bu okul hiçbir zaman tam kadro ile çalışmamış ve tecrübeli bir başöğretmene kavuşmamıştı. Bu okulun asil öğretmeni ise 1948 yılı içinde askerlik ödevini yapmaya gitmişti. Hakkari iline tayin edilmekte olan öğretmenler, tecrübelilerden değil genellikle ilk mezunlardan seçiliyorlardı. Bunlar da harcırahlarını alıp vazifeleri başına gelmelerinden birkaç ay sonra askere alınıyorlardı. Yerleri açık kalan bu asil öğretmenlerin yerine vekil öğretmenlerle eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmeye çalışılıyordu. İl özel idare bütçesinin darlığı sebebiyle hem asil ve hem de vekile maaş verilmesinde zorluklar olduğu gibi bölge itibarıyla de vekil öğretmen bulunmaması da okulların bazen kapalı genellikle randımsız kalmalarına sebep oluyordu (BCA, 195: 66).

Asıl öğretmenlerin askere alınmaları, yerlerine vekil öğretmen bulunamayışı ve öğretmenlere il özel idaresince maaş verilememesi gibi sebeplerden dolayı 1948 yılında Hakkari'de çoğu okul öğretmensiz kaldı. Merkeze bağlı Livin bucağında, 38 mevcutlu, dört sınıflı ve bir öğretmeni olan okul 1947 yılında lise 1'den ayrılan bir vekil öğretmen tarafından idare edilmişti fakat 1948 yılında okulda öğretmen yoktu. Marinos köyünde, 36 mevcutlu, bir sınıflı ve bir öğretmeni olan okul 1947 yılında ortanın birinden ayrılmış bir vekil tarafından idare edilmişti fakat bu okul da öğretmensizdi.

Beytüşşebap merkezdeki, 30 mevcutlu ve bir sınıflı olan okul ortaokul birden ayrılmış bir erkek öğretmen tarafından 1947 yılında idare edilmişti fakat öğretmensizdi. Kılaban bucağında, 40 mevcutlu, bir sınıflı, bir öğretmenli olan okul asil bir öğretmen tarafından 1947 yılında idare edilmişti fakat 1925 doğumlu olan öğretmen 1948 yılında askere gittiği için okul öğretmensizdi. Gerur bucağında, 21 mevcutlu, bir sınıflı ve bir öğretmenli olan okul 1947 yılında ortaokuldan mezun vekille idare edilmişti fakat 1948 yılında öğretmeni yoktu. Dırahini köyündeki okul ise öğretmen olmamasından dolayı açılmamıştı. Beytüşşebap'ta asil öğretmeni olan tek köy ise Hilal köyündeki 39 mevcutlu, dört sınıflı okuldu.

Yüksekova ilçe merkezinde 68 mevcutlu, beş sınıflı, iki öğretmenli olan okul 1947 yılında bir asil ve ortaokul üçten ayrılmış bir vekille idare edilmişti fakat 1948 yılında bu okulun da bir öğretmeni yoktu. Oramar bucağındaki 15 mevcutlu, iki sınıflı ve bir öğretmenli olan okul ortaokuldan mezun bir erkek vekil öğretmen tarafından idare edilmişti fakat asil öğretmeni yoktu.

Şemdinli ilçesi merkezdeki 21 mevcutlu ve beş sınıflı olan okul 1947 yılında asil bir öğretmen tarafından idare edilmişti fakat öğretmeni yoktu (BCA, 195: 11-67).

Tablo 3: 1951-1952 Yılı Döneminde Bağımsız Eğitimli Köy İlkokullarında Okul, Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanların Sayıları (İstatistik Yıllığı 1953: 138; Geray 1969: 198)

İller	Okul Sayısı	Eğitmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
Hakkari	7	7	-	7	98	12	110	19	-	19
Van	10	10	-	10	158	23	181	11	2	13

Tablo 3'e göre bağımsız eğitimli köy okullarında Hakkari ile Van vilayetinin okul sayısı ve nüfus durumu göz önüne alındığında Van'ın eğitim yönünden Hakkari'ye göre geri durumda olduğu görülmektedir. Van'daki öğrenci sayısı Hakkari'den fazla olmasına rağmen mezun olan öğrenci sayısı çok azdır.

1949-1950 ders yılında ilkokul sayısı memleket genelinde 12 bin 511 iken 1959-1960 ders yılında bu miktar 22 bin 11'e çıkarılmış, öğretmen sayısı 33 bin 844'den 53 bin 114'e yükseltilmiştir (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 20).

1951 yılı içinde Hakkari merkezde 3, Beytüşşebap'ta 1, Şemdinli'de 1, Yüksekova'da 1 ilkokul olmak üzere toplam 6 ilkokul vardı. Hakkari merkezde 2, Beytüşşebap'ta 1 olmak üzere toplam 3 ilkokula ihtiyaç bulunmaktaydı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 423). İhtiyaç duyulan 5 derslikli 3 ilkokulun her birinin bedeli 100.000 liradan 300.000 lira yapıyordu. Her okula 3 öğretmenden toplam 9 öğretmene ihtiyaç vardı. Her okul için yapılacak eşya bedeli için 8.000 liradan 24.000 lira tutmaktaydı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 434).

Tablo 4: Yeni İnşa Edilen ve Onarılan Okul Sayısı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18.11.1953: 334; T.C. Resmi Gazete, 3.6.1952: 3824)

Yer	1951		1952		1953	
	Yeniden	Onarım	Yeniden	Onarım	Yeniden	Onarım
Hakkari Merkez	2	-	1	-	1	-
Beytüşşebap	3	-	3	-	2	-
Yüksekova	2	-	2	-	1	-
Çukurca	-	-	1	-	2	-
Şemdinli	-	-	2	-	-	1
Toplam	7	-	9	-	6	1

Tablo 4'e göre Beytüşşebap ilçesinde okul inşasına önem verildiği görülmektedir. Beytüşşebap'ı ise Yüksekova takip etmektedir. Tespit edilen ihtiyaç miktarlarına göre 1952 yılı itibarıyla Hakkari'de yapılan okul sayısı fazladır. 1953 yılında Hakkari Merinos'da bir, Beytüşşebap Kılaban ve Gerur'de iki, Çukurca Ertuş ve Aşuta'da iki, Yüksekova Oramar'da bir okul olmak üzere altı okulun inşası 26.6.1953

tarihinde (T.C. Resmi Gazete, 27.5.1953: 6347; T.C. Resmi Gazete, 30.5.1953: 6369), Şemdinli kazasının Kilit köyündeki bir ilkokulun onarım inşaatı 14.9.1953 tarihinde eksiltme usulüyle ihaleye çıkarıldı (T.C. Resmi Gazete, 17.9.1953: 7216). 1953 yılında Hakkari’de 56 ilkokul öğretmeni, 4 eğitmen görev yapıyordu (Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), 1955: 89). 1957 yılında ise 69 ilkokul öğretmeni, 3 eğitmen vardı (Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954), 1959: 93).

Tablo 5: Bağımsız ve Bağlı Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğretmen, Öğrenci, Diploma Alanların Sayıları (İstatistik Yıllığı 1953, 21: 139; İstatistik Yıllığı 1959: 151; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 145-147)

Yıllar	İller	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
			E	K	T	E	K	T	E	K	T
1951-1952	Hakkari	44	57	-	57	1.521	179	1.700	43	6	49
	Van	65	97	27	124	3.255	996	4.251	239	62	301
1959-1960	Hakkari	30	50	-	50	1.025	140	1.165	-	-	-
	Van	135	221	24	245	6.709	2.916	9.625	-	-	-
1960-1961	Hakkari	71	107	3	110	2.326	467	2.793	-	-	-
	Van	173	306	20	326	8.400	3.208	11.608	-	-	-
1961-1962	Hakkari	55	95	4	99	2.060	470	2.530	-	-	-
	Van	184	313	27	340	9.317	3.689	13.006	-	-	-
1962-1963	Hakkari	66	104	4	108	2.805	663	3.468	-	-	-
	Van	197	315	37	352	10.563	4.130	14.693	-	-	-

Tablo 5’e göre, Hakkari’de 1951-1952 devresinde 44 okul, 1959-1960 devresinde 30 okul, 1960-1961 devresinde 71 okul, 1961-1962 devresinde 55 okul ve 1962-1963 devresinde 66 okul vardır. Okul sayıları devreler arasında büyük farklılık göstermektedir. 1951-1952 devresinde Hakkari’deki okullardan mezun olan öğrencilerin sayısı çok azdır. Hakkari’de kız öğrenci sayısının en fazla olduğu devre 1962-1963 devresidir. Hakkari’de en fazla 1960-1961 devresinde öğretmen vardır. Kız öğrencilerin okula devamı çok azdır. Bu dini taassubun bir neticesi değil, cehalet yüzünden peyda olan itiyatların bir mahsulü diye telakki edilebilir (Vatan, 5 Kasım 1952: 6). Hakkari’deki her okul sayısına ortalama 1 veya 2 öğretmen düşmekteydi. 1959-1960 eğitim yılında öğrenci miktarında ve okul sayısında düşüş vardı. Okullara öğretmen bulunamadığından okullar kapatılmak durumunda kalıyordu (İstatistik Yıllığı 1959: 151).

1959 yılında Hakkari’de 126 köyden 56 köyde ilkokul vardı, 70 köyde ise hiç okul yoktu. Toplam 4.890 çocuk eğitimden mahrumdu (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 27.4.1959: 413). 1949-1950 öğretim yılında açılan gezici köy demirciliği ve marangozluğu kursu ile biçki ve dikiş kursları rağbet görüyordu. Okumanın zor ve masraflı olduğunu gören halk kısa sürede zanaat sahibi olabilecek alanlarda uğraşlar veriyordu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 307; Vatan, 5 Kasım 1952: 6).

1960 yılından itibaren Hakkari’de okullaşma oranı artmaya başladı. 29 Ekim 1961 Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Hakkari Valisi Zühtü Öner, 2 tanesi il merkezde, Şemdinli, Çukurca, Beytüşşebap’ta da 1’er adet irfan yuvası açtığını belirtmekteydi (Hakkâri, 3 Kasım 1961: 1).

1961 yılında başlanıp yarım kalan Çukurca, Şemdinli, Beytüşşebap okulları 1962 yılında yeniden ihale edildiler ve merkezde yatılı okul ikmal edilerek hizmete girmesi sağlandı (Hakkâri, 6 Nisan 1962: 1).

1962 yılı içerisinde ihalesi yapılan 6 ilkokuldan 4’ü bitirilerek hizmete açıldı. Ayrıca 1962 yılı içerisinde ihalesi yapılan Çukurca, Şemdinli, Beytüşşebap ilçelerinde 5 dersanelik ilkokul faaliyete geçti. 1961 yılına nazaran 1962 yılında eğitime açılan okullarda % 70 artış bulunmaktaydı (Hakkâri, 7 Nisan 1962: 1).

Okulsuz köylerin daha ziyade dağınık ve küçük köyler olması nedeniyle bölge yatılı okullarının önemi artmıştı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1960: 580). Yatılı ilkokulun inşası için 500.000 liraya ihtiyaç vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959: 208). Halkın seviyesini yükseltmek için bölge yatılı ilkokullarını mutlaka yatılı ve pansiyonlu haline getirmek ve bir sanat enstitüsü açmak gerekmekteydi (Hakkâri Postası, 4 Mart 1963: 1).

1960 senesinde inşaatına başlanmış olan ve 1963 yılının ilk aylarında 3 milyon liraya mal olan bölge yatılı ilkokulunun eğitime başlaması beklenmekteydi. İşin garip tarafı Milli Eğitim Bakanlığı'nca 175 bin liralık ödenek, yatak, mutfak eşyası, diğer mefruşat gönderilmiş, 4 öğretmende tayin edilmiş hatta istatistiklere de Hakkari Yatılı Bölge İlköğretim okulu olarak da girmesine rağmen eğitime başlanmamıştı (Hakkari Sesi, 27 Ekim 1963: 1).

Hakkari'deki eğitimin iyileştirilmesi için kardeş okul projesi uygulanmaya başladı. Hakkari merkeze bağlı Işıklar İlkokulu'na 1962 yılında İstanbul Haydarpaşa Erkek Lisesi kardeş okulu tarafından gönderilen yardım ile 30 öğrenci okul kıyafetine kavuştu. Ayrıca 5 adet bayrak, okul eşyası, kırtasiye malzemeleri ile köylü vatandaşlara da kıyafet yardımında bulunmuşlardı (Hakkâri, 9 Nisan 1962: 1).

1.2. Ortaokul

Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren Doğu illerinde ortaokul sayısı ilkokulların sayısına oranla daha azdı. Doğu illeri arasında Hakkari ortaokula kavuşan en son vilayetti.

Memurlar ve halk çocuklarını ilkokuldan sonra okutamıyorlardı. Vilayet merkezinde bir ortaokula ihtiyaç vardı. Ortaokul olmadığı için çoğu memur bir bahane bularak Hakkari'den gitmeye çalışıyordu (BCA, 195: 103). Hakkari milletvekili İzzet Ulvi Aykurt, bu sorunun giderilmesi için Hakkari'de bir ortaokul açılmasını ve ilkokulların sayısının artırılmasını 1942 yılında hükümete teklif etti (BCA, 199: 4).

Vilayet merkezinde, ortaokul maksadıyla bina yapımına başlanmıştı fakat temeli işlenmiş, duvarlar bir insan boyu kadarken bırakılmış ve kaderine terk edilmiş görünümü içindeydi (BCA, 856: 91). Uzun çalışmalardan sonra nihayet Hakkari'de ortaokul 1945 yılında açılabilirdi (Van, 22 Eylül 1945: 2).

Tablo 6: Ortaokulda Öğretmen, Öğrenci, Diploma Alanların Sayısı (İstatistik Yıllığı 1951, 19: 189; İstatistik Yıllığı 1952, 20: 162; İstatistik Yıllığı 1953, 21: 142; İstatistik Yıllığı 1959: 156; İstatistik Yıllığı 1960-1962: 151; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.1.1951: 406)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı			Diploma Alanlar		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
1949-1950	1	3	1	4	21	3	24	10	3	13
1950-1951	1	4	2	6	23	4	27	6	1	7
1951-1952	1	4	2	6	26	3	29	6	1	7
1959-1960	1	4	4	8	80	7	87	-	-	-
1960-1961	1	1	1	2	75	6	81	-	-	-
1961-1962	1	2	1	3	84	5	89	-	-	-
1962-1963	1	5	2	7	77	8	85	-	-	-

Tablo 6'ya göre 1959-1960 döneminden sonra ortaokulda erkek öğrenci sayısında yüksek oranda artış vardır. Kız öğrenci sayısı ilkokullarda olduğu gibi ortaokulda da az sayıdadır.

Hakkari'de 1960'lı yıllara kadar sadece bir ortaokul eğitim öğretim yaptı. Hakkari merkezdeki ortaokulun bir kısmı ihtiyaç nedeniyle ilkokul olarak kullanılıyordu (Vatan, 5 Kasım 1952: 6).

Türkiye'de 1949-1950 ders yılında müstakil ortaokullarla liselere bağlı ortaokul sayısı 343 iken, 1959-1960 ders yılında bu miktar yüzde yüzden fazla bir artışla 688'e yükseldi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1960: 20).

1960'lı yılların başlangıcından itibaren sadece ilkokulların inşasında artış yapılmıştı. İlçelerde ise ortaokul öğretimi yapılamıyordu (Hakkâri, 13 Haziran 1963: 1). 1963 yılı kalkınma programına ortaokulların inşası da ilave edildi. Böylelikle 1965 yılında Yüksekova'da, 1966 yılında Beytüşşebap, Çukurca ve Uludere'de, 1967 yılında Şemdinli'de ortaokul açıldı (BCA, 756).

1.3. Lise

1952 senesi itibariyle yerli halktan yalnız iki lise mezunu, bir hukuk mezunu vardı. 1952 senesinde Hakkari'nin İstanbul ve Ankara yüksek mekteplerinde okuyan öğrencisi bir hayli fazlaşmıştı (Vatan, 5

Kasım 1952: 6). Hakkari’de lise ise 1950’li yılların sonunda ortaokulun liseye dönüştürülmesiyle 1957 yılında açıldı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.2.1959: 201-226; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.2.1958: 284; Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 103). Hakkari merkezdeki lise ile ilkokul 1959 yılından beri 2 yıldır aynı binada eğitim görmekteydi. İlkokul derneğinin katkılarıyla 5 derslik bir bina açılmasıyla çift öğretime son verildi. İnşa edilecek yeni bina lise olarak kullanılmaya başlandı (Hakkâri, 8 Aralık 1961: 1).

1957-1958 öğretim yılında lise de 3 öğretmen ve 87 öğrenci vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 24.3.1958: 54). Hakkari’de lise hiçbir zaman tam kadro olarak çalışmadığı için branş dersleri yapılamıyordu (Hakkâri Postası, 4 Şubat 1963: 1). Fransızca öğretmeni okullar açıldıktan bir ay sonra ayrılmış fakat bu öğretmenin yerine kimse verilmemişti (Hakkâri Postası, 7 Şubat 1963: 1). Öğretmen eksiklikleri nedeniyle branş derslerini ihtisası olmayan öğretmenler yürütüyordu. Edebiyat dersine Maarif Müdürü 5 saat süreyle, Türkçe dersine üç ilkokul öğretmeni 14 saat, Tarih dersine iki resim-iş öğretmeni 2 saat, coğrafya dersine fen grubu öğretmeni 2 saat, tarih-coğrafya dersine bir subay 4 saat, iki ilkokul öğretmeni 8 saat, resim-iş öğretmeni 2 saat süreyle girmektedirler (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 17.11.1958: 91). Lise deki öğretmen eksikliği öğrencilerin ya Van’a ya da başka vilayetlere gitmesine sebep oluyordu (Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 103).

Tablo 7: Lisede Öğretmen ve Öğrenci Sayısı (İstatistik Yıllığı 1960-1962: 156)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T
1960-1961	1	10	-	10	42	3	45
1961-1962	1	14	-	14	43	4	47
1962-1963	1	8	1	9	55	4	59

Tablo 7’ye göre lisede kız öğrenci sayısı çok azdır. Erkek öğrenci sayısı her yıl bir önceki yıla oranla artış göstermektedir. 1962-1963 döneminde önceki dönemlere göre lisede öğretmen sayısında azalma vardır.

1961-1962 döneminde öğretmen kadrosu tam olduğu için öğrencilerin sınıf geçme başarısı da artış göstermiştir. Bu dönemde Hakkari Lisesi’nden sınıf geçme oranı; ortaokulda % 68, lisede % 40, lise ve ortaokul beraber % 61 idi (Hakkâri, 22 Haziran 1962: 1).

Hakkari’de liseyi bitiren her genç fakülte kazanamamakta bu da onların işsiz olarak kahvehane köşelerinde ömürlerini tüketmesine sebep olmaktadır. Lisenin mutlaka yatılı ve pansiyonlu hale getirilmesine ve gençlerin en kısa sürede meslek sahibi olmalarını sağlayacak sanat okuluna ihtiyaç duyulmaktaydı. Sanat okulu açılabilirse bu gençler meslek öğrenerek hayatlarını kazanır ve Hakkari vilayetinin kalkınmasında da öncülük edebilirlerdi (Hakkâri, 23 Şubat 1962: 1; Hakkâri Postası, 4 Mart 1963: 1). 1949-1950 yılında Hakkari ve Tunceli haricinde tüm Doğu illerinde akşam kız sanat okulu açıldı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 301). Hakkari’de ise Akşam Kız Sanat Okulu 1964 yılında faaliyete geçti (Hakkari İl Yıllığı 1967, 1972: 103; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.9.1947: 569).

1.4. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim bir diğer anlatımla halk eğitimi, klasik okullara devam etme yaşını aşkın insanların uygar bir toplumun gereklerini yerine getirebilir vatandaşlar olarak yetiştirilmesi amacını güden örgütlenmiş eğitim ve öğretim çalışmalarının tümüdür. Programlarında mesleki eğitime de yer ayırabilen bu çalışmalar temel ve sürekli eğitim olmak üzere iki ana yönde yürütülür.

Temel eğitim, hiç öğrenim görmemişleri okur-yazar yapmak, kişi ve topluluk olarak karşılaşılabilecekleri sorunları çözebilmeleri için gerekli asgari bilgilerle donatmak demektir (Türk, 1968: 93). Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda Atatürk’ün yol göstericiliğinde girişilen Millet okulları, halk dersaneleri, ordu okuma-yazma kursları bu alandaki en geniş uygulamadır (Geray, 1974: 404).

Sürekli eğitim, en azından temel eğitim kadar bir öğrenim görmüşlerin hayatları boyunca bilim, düşünce ve sanat dünyasıyla ilişkilerini kesmemelerine, özellikle gelişmeleri izleyip değerlendirebilmelerine yardım edebilen eğitim ve öğretimdir.

Temel eğitim, okur-yazar oranı düşük ülkelerin davası iken, sürekli eğitim bu sorunu zaten çözmüş ülkelerin ele aldığı bir konudur (Türk, 1968: 93).

1.4.1. Millet Mektepleri

Cumhuriyetin daha sonraki zamanlarını etkileyen ve en köklü hareketi olan yeni Türk harfleri 3 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanunu”nun Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak resmi gazetede yayınlanması ile yürürlüğe girdi. Harf İnkılabı yapıldıktan hemen sonra Halk Eğitim Kurumları’nın “Millet Mektepleri” adı altında örgütlenmesi çabaları başlatıldı (Tongul, 2004: 127; Ergün: 2075) ve Millet Mektepleri yönetmeliği 24 Kasım 1928 tarihinde kabul edildi (İdare, 8, Kasım 1928: 37). Yönetmeliğin birinci maddesinde yer alan; “*Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hale getirmek, ana bilgileri kazandırmak*” ifadesi ile Millet Mektepleri’nin amacı belirtilerek 1 Ocak 1929’dan itibaren derslere başlandı (Bayındırlık İşleri Dergisi, 5, Ekim 1939: 14; Tongul, 2004: 127).

Millet Mektepleri yönetmelik hükmüne göre sabit, gezici ve özel mektepler olarak üçe ayrılacaktı ve her birinin A ve B derslikleri bulunacaktı. A dersliklerinde hiç okuma yazma bilmeyenlerin, B dersliklerinde ise Arap harfleriyle okuma yazma bilenlerin eğitilmesi amaçlanmıştı. 1929 yılında alınan kararla mevcut üç mektebe ek olarak köy yatılı dershaneleri ile halk okuma odaları açılmış ve böylece Millet Mektepleri beş unsurdan oluşan mekteplere dönüşmüştü. Millet Mektepleri’nin Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’tü (Tongul, 2004: 127; Morkoç, 2011: 1549).

Sabit Millet Mektepleri, daha önce okul binası bulunan yerleşim yerlerinde açılarak, ihtiyaca göre kadın, erkek ve karışık olmak üzere derslikler oluşturuldu. Gezici Millet Mektepleri, okulu bulunmayan yerlerde, bilhassa da köylerde faaliyetini yürüttü. Bu mekteplerde öğleden önce 12-16 yaş arasındaki çocuklar, öğleden sonra da 16-45 yaş arasındaki kişiler eğitim aldı. Özel Millet Mektepleri, devlet kuruluşları, belediyeler, bankalar, demiryolu ve liman idareleri ile hapisane gibi yerlerde açılan mekteplerdi. Ayrıca en az yirmi çalışanı bulunan yerlerde özel mektep açılması zorunlu hale getirildi. Köy Yatılı Dershaneleri, okulu bulunmayan köylerdeki 12-18 yaş arasındaki çocukların okutulması için il ve ilçe merkezlerinde açılan yatılı mekteplerdi. Köy Okuma Odaları ise daha önceden okuma yazmayı öğrenmiş kişilerin hayatını rahatlıkla idame ettirebilecekleri bilgilerle donatılması amacıyla açılmıştı (Morkoç, 2011: 1549).

1928 ile 1935 yılları arasında Millet Mektepleri’nin tüm A dersliklerinden 1.086.159, tüm B dersliklerinden 268.096 kişi başarı göstererek belge aldı. Bütün bu çalışmaların bir sonucu olarak 1927 yılında Türkiye’de okuryazar oranı % 10.7 iken yedi dönem boyunca yapılan yoğun çalışmalar sonucu 1935 yılında bu oran % 19.6’ya çıkmıştır (Resmi Gazete, 17.06.1931: 549; Türk, 1968: 97; Morkoç, 2011: 1549).

Hakkari vilayetinde okuma yazma kursları 1945 yılından itibaren gerçekleşti. Ocak 1945 ayından 31 Mart 1945 ayına kadar devam eden gece kursuna üç ay zarfında 44 öğrenci kayıt ettirilerek okuma yazma kursları yapıldı. Bu kursa ayda 30 lira ücretle lise mezunlarından olup Dağgöl Mahallesi’nde oturan Hoca Selim oğlu ve evrak memuru olan Übeydullah Mümtaz Seven tarafından 44 öğrenciye genel bilgi, hesap (cem, tarh, zarp ve taksim) ve okuma yazma dersleri öğretildi. Kursun bitmesiyle 1 Nisan 1945 tarihinde Hakkari Valisi Abidin Erener ile Maarif Müdürü, Halkevi Başkanı ve Belediye Reisi huzurlarında 44 öğrencinin imtihanları yapıldı. 18 öğrenci pekiyi, 9 öğrenci iyi ve 8 öğrenci de orta derecede başarılı oldular. Geriye kalan 9 öğrenci de yoksulluk yüzünden işlerini temin etmek için çalışmak zorunda olduklarından sınavı geçememişlerdi (BCA, 1051: 105).

1 Ocak 1947 tarihinden itibaren Hakkari vilayetinde 6 yerde okuma yazma kursu açıldı. Bu kurslar; Çölemerik halkevinde, Beytüşşebap, Yüksekova, Çal (Çukurca), Gerür, Oramar halkodalarında açıldı.

Kurs iki dönem halinde yapıldı. Birinci 5 ay da ilk dönem kurstan sonra bir ay ara verilecekti sonraki beş ay da ikinci dönem yapıldıktan sonra da bir ay ara verilecekti. Kurs için vilayetteki en iyi öğretmen seçildi. Kurs için yapılacak masraflar öğretmen maaşı dahil olmak üzere ilk beş ay için 900 lira CHP İl İdare Kurul Başkanlığı'na gönderildi (BCA, 1051: 102).

15 Ocak 1947 gününden itibaren Hakkari il merkezinde ve Oramar bucağında birer Ulus Okulu daha açıldı. Sadece 25 kadının kayıt yaptırdığı merkezdeki okul bir ay kadar devam ettikten sonra kapandı. Yapılan tüm masraflara karşın ilçede okuma yazma hevesi olmadığı için çocuklarını okula göndermek istemeyenler bu sefer de kendileri okula gitmek istememişlerdi. İlkokul mecburi olmasına karşın doğru düzgün hiçbir öğrenci okula gitmiyordu. Okula gitmeyenlere ceza-i yaptırım uygulayacak olan kaymakam ve hakim olmuyuşu da bunda etkin oluyordu. 1947 senesi için Ulus okulundaki eğitime 150 lira tahsisat ayrıldı. Tahsisattan sadece 350 kuruş kitap parası kesilmiş ve okul için başka da masraf yapılmamıştı (BCA, 1051: 78).

1948 senesi başında başlayıp Nisan ayı sonunda bitecek olan Türkçe okuma yazma kursu biri Dağgöl Mahallesi de diğeri de cezaevinde olmak üzere iki yerde açıldı (BCA, 1051: 63). 1 Ekim 1948 tarihinde Dağgöl Mahallesi de açılan okuma yazma kursu Ahmet Ertuş'un binasında Dağgöl Mahallesi de Sait Erol tarafından 20 erkek öğrenciye verildi (BCA, 1051: 36).

Tablo 8: 1948-1949 Yılı Birinci Dönem Ulus Okulu Mezunları (BCA, 1051: 34)

Adı Soyadı	Babası	Doğumu	Doğum Yeri	Öğrenimi	Aldığı Derece
Kamil Çallı	İsmail Çallı	1924	Hakkari Dağgöl	A dershanesi	İyi
Yusuf Çiftçi	Bahşi Çiftçi	1931	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	Pekiye
Hasan Ağır	İsmail Ağır	1934	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Ebubekir Güler	Ahmet Güler	1933	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Kılıç	Ali kılıç	1933	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Hamit Eskici	Yusuf Eskici	1930	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Kurt	Titan Kurt	1930	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Selman Aktaş	Abdulgafur Aktaş	1926	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Kerem Şan	Mehmet Şan	1929	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi
Mehmet Demirer	Eyüp Demirer	1924	Hakkari-Dağgöl	A dershanesi	İyi

Tablo 8'e göre, 1948-1949 öğretim yılında Hakkari merkezde açılan Ulus okuluna gelen 30 öğrenciden sadece 10 öğrenci belge almaya hak kazandı. Bu öğrencilerden sadece Yusuf Çiftçi pekiye derecesiyle mezun oldu. Yılın ikinci dönemine ise 20 öğrenci katıldı.

1 Şubat 1950 tarihinde Biçer Mahallesi okul binasında açılan okuma yazma kursunun öğretmeni İsmail Karaman'dı. 29 öğrencinin kayıt yaptırdığı kursun sonunda 27 öğrenci imtihana girdi ve 11 öğrenci belge almaya hak kazandı (BCA, 1051: 6).

Okuma yazma kurslarının yanında kadınlara yönelik olarak kurslar da tertip edildi. Doğu illerinden 15 vilayette köy kadınları gezici kursları açıldı. Hakkari vilayetindeki genç kız ve kadınlara mahsus köy gezici kurs öğretmenliğine atanan Mesrure Uz 1 Ağustos 1947 tarihinde ayda 40 lira maaşla görevine başladı. Fakat görevli öğretmenler görev yerlerinde kalacak yer bulmakta zorluklarla karşılaşıyorlardı (BCA, 1051: 136; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 3.9.1947: 569; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 26.12.1947: 183).

1948-1949 öğretim yılında Hakkari'de 221 sayılı dikiş kursu için açılan Ulus Okulu'na 20 kız öğrenci katıldı (BCA, 1051: 23). 1949-1950 öğretim yılında Hakkari'de 3 dönem halinde köy kadınları gezici kursu açıldı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 13.2.1950: 308). Hakkari merkezde açılan köy kadınları gezici

kursunun öğretmeni ise Cemile Nergiz'di (BCA, 1051: 121). Milli dava olan köy kalkınmasında bu gezici kursların çok faydası vardı (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 25.2.1960: 577).

Hakkari'de halkın büyük bir çoğunluğu Mayıs-Ekim aylarında yaylalarda yaşamaktaydı. Bu yüzden de insanlar şehir merkezinde gerçekleşen bir takım etkinliklerden faydalanamıyordu. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı Doğu Anadolu'da kışın köylerde yazın yaylalarda yaşayan göçebe aşiretlere okuma yazma ve Türkçe öğretmek için gezici öğretmenler kadrosu ihdas etti (Hakkâri, 24 Eylül 1962: 1).

1.4.2. Türk Ocakları

Halkevlerinin kuruluş sürecinde model olan Türk Ocakları 1912 yılında kuruldu. Ocağın kuruluşunda Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Yurdakul, Celal Sahir Erozan, Ahmet Ağaoglu, Ziya Gökalp, Halide Edip ve Fuat Köprülü gibi o dönemin düşün ve kültür yaşamında tanınmış kişiler önemli bir rol oynamıştır. Türk Ocakları, dağılma sürecinde, İmparatorluğun çöküşünü durdurmaya yönelik akımlardan biri olan Türkçülük akımının bir uzantısı olarak biçimlendi. Türk ocaklarından yetişen ya da bu ocaklar da önemli bir rol oynayan aydınlar Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında büyük pay sahibi oldular. 10 Nisan 1931 tarihinde 257 şubesi bulunan Türk Ocakları Ankara'da toplanan Türk Ocakları olağanüstü kongresinde Cumhuriyet Halk Fırkasına katılma kararı alarak 18 Nisan 1931 tarihinde menkul eşyanın devri ile Türk Ocakları sonlandırılmış oldu. Türk Ocaklarının kapatılmasından on ay sonra da Halkevleri kuruldu (Ünal, 1994: 75; Arıkan, 1999: 262-266).

Hakkari vilayetindeki Türk Ocağı 29 Ekim 1929 tarihinde kuruldu. 21 Mayıs 1931 tarihine kadar 1061 lira 96 kuruş varidat ve 1038 lira 96 kuruş masrafı vardı. Türk ocağı binası yedi odalı olup posta telgraf idaresine seneliği üç yüz liradan kiraya verildi (BCA, 257: 14).

18 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları sonlandırılarak menkul eşyası devredildi. Hakkari'deki Türk Ocağının faaliyet gösterdiği bina Dahiliye Vekaletinin 22 Temmuz 1937 tarihinde Hakkari Valiliğine gönderdiği tamimle açık arttırma ile satışa çıkarıldı (BCA, 257: 5).

1.4.3. Halkevleri

Halkevleri 16 Şubat 1932'de, on dört vilayet merkezinde kuruldu (Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 434). Halkevleri, vatandaşın yetiştirilmesinde Türklüğün manevi hayatını, kültür istiklalini, medeniyet üstünlüğünü belirtmek ve kökleştirmek üzere kurulmuş fikir kaleleriydi (Aydın Tarihi, 171, Şubat 1948: 78; Aydın Tarihi, 135, Şubat 1945: 8). Halkevlerinin temel amaçlarından biri de Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesiydi. Böylece laik ve çağdaş bir toplumun kurulmasında ve örgütlenmesinde halkevlerine büyük görevler düşüyordu. İnönü Cumhurbaşkanı olduğunda nüfusu az olan yerlerde halkevinin yerine halkodası açılmasına karar verildi. Halkevleri; Dil, Edebiyat, Tarih-Güzel Sanatlar-Temsil-Spor-Sosyal Yardım-Halk Dershaneleri ve Kurslar-Kütüphane ve Yayın-Köycülük-Müze ve Sergiler olmak üzere 9 kol halinde örgütlendi. Her halkevinde bu kolların hepsinin bulunması şart koşulmamış, bölge durum ve özelliklere göre üçünün açılması yeterli görülmüştü. Çok partili yaşama geçtikten sonra halkevlerinin konumu giderek tartışma yarattı. Yeni kurulan Demokrat Parti'nin ve başka partilerin halkevlerinden yararlanmak istemelerine tüzüğün elvermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt verildi. Sonunda halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Bir kısım binaları yeniden açılan Türk Ocaklarına verilmiş olup diğerleri de hazineye devredildi (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 26.2.1960: 645; Arıkan, 1999: 270-279).

Hakkari halkevi, 21 Şubat 1937'de Çölemerik merkezinde, çarşı içinde, küçük, tek katlı bir binada kayıtlı 125 üye ile faaliyetlerine başladı (BCA, 701: 8; BCA, 199: 3; Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, 1939: 434). Dil, edebiyat-tarih, temsil, spor, sosyal yardım, kütüphane-yayın ve köycülük şubelerinden oluşan altı şubesi vardı. Güzel sanatlar, müze ve sergiler ile halk dershaneleri şubeleri, yetişmiş ve eğitilmiş kadro eksikliği ile malzeme olmaması nedeniyle açılmadı (BCA, 856: 92).

Halkevi çalışanları, kültürel faaliyetler kapsamında halkı aydınlatma ve memlekette gelişen olayları anlatabilmek için radyodan faydalanıyordu. Gazetelerin Hakkari'ye çok geç ulaştırılmasından dolayı radyo bu eksikliği büyük bir oranda kapatıyordu. CHP Genel Sekreterliği'nden daha önce 28 Temmuz 1939 tarihinde hediye olarak alınan bir adet Philips marka ve 21697 numaralı radyo ahizesi ile bir adet

kuru pil ile beraber batarya sandığı yine de ihtiyaca cevap vermiyordu. Vatandaşlardan konferanslardan faydalanabilmesi için 1000 saatlik bir akümülatör ile buna muadil bir anut bataryasıyla bir hoparlörün tertip edilmesi için Hakkari Halkevi başkanı İbrahim Oğuz 12 Ekim 1939 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı gönderdi (BCA, 91: 2-3).

Halkevlerinde yaşama dair ne varsa anlatılmaya ve gösterilmeye çalışılıyordu. 1930'lu yılların sonunda başlayan dünya savaşının etkileri Türkiye'de de hissedilmeye başlandı. Girilecek olası savaş tehlikesine karşı halkın aydınlatılması için halkevleri nezdinde çalışmalar yapılmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan hareket türleri memlekette de bir takım tedbirleri almayı gerekli kılmıştı. Herhangi bir yabancı işgaline karşı alınacak ve dikkat edilecek tedbirlerden biri de havadan indirme yapılan ve kısa sürede işgal girişiminde bulunan paraşütçülerin tanıtılmasıydı. 4 Temmuz 1940 tarihinde Hakkari Valisi Sadullah Koloğlu, CHP Genel Sekreterliği ve Genelkurmay Başkanlığı'nın emir ve direktifleri doğrultusunda paraşüt ve paraşütçülerin vatandaşlara anlatılması için Hakkari Halkevine talimat verdi. Halkevi görevlileri Hakkari merkez, Livin nahiyesi köyleri ile Çukurca ve tüm köylerini dolaşarak halkı aydınlatmaya çalıştılar. Vatandaşlara, halkın milli duygularının tahrik ve tenmisesi, yabancılar, propaganda ve zararları, paraşüt, paraşütçü ve zararları konularında bilgiler verildi.

Halkın milli duygularını tahrik konusunda, Türklerin kökeni, Orta Asya'dan ne zaman geldikleri hususları anlatıldı. Anlatılanlar içerisinde devamlı Türk ve Türkçülük temalarına ağırlık verilerek memleketteki gelişmelere dikkat çekildi. Kağının yerini şimendiferin aldığı, baykuşlar öten harabeler yerinde fabrikaların yükseldiğini ve Türk yurdunun endüstri merkezi olduğu vurgulandı. Halbuki bu anlatılan yer Hakkari idi. Gelişmişlikle yakından uzaktan alakası olmayan burasının medeniyete ulaşabileceği bir yolu dahi yoktu. Konferansı verenlerin Türk yurdu olarak kastettikleri yer Türkiye'nin batı bölgeleriydi. Hakkari halkı medeniyeti, zenginliği, refahı ve yolu görememişken fakirliği, hastalıkları, doktorsuzlukları yaşarken Türk yurdunun batısındaki gelişmelerden ne kadar mutlu olabilirdi. Bütün bu yaşananlar Hakkari için sanki bir hayal dünyasıydı (BCA, 897: 10).

1942 yılında Hakkari Halkevi Köycülük Şubesi, köy gezilerinde halkın sıhhi evlerde oturması, temiz giyinmesi ve çocuk bakımı ile sıtımadan ve diğer bazı bulaşıcı hastalıklardan korunma yollarını anlattı. Köylerdeki içme sularının sıhhi şartlara göre yapılmasını ve evlerde hela kuyuları açılmasına önem verilmesi üzerinde durdu. Mahallinde, bir hela çukurunun nasıl açılacağını ve etrafının nasıl kapatılacağını halka göstererek daha sonraki ziyaretlerde evlerin bu hususları yapıp yapmadıklarını araştırdı. Hayvan bakımı ve yetiştirilmesi meseleleri ile ileri, faydalı ve çok çeşitli ekim yapmanın temin edeceği faydaları izah etti. Kısacası, köylünün yaşayış tarzını değiştirecek ve iyileştirecek tavsiyelerde bulunulması gibi çalışmaları yaptı (BCA, 856: 55).

Halkevi müdürleri vilayette görev yapan sıhhat, maarif, nüfus müdürleri ve başöğretmen gibi memur olanlardan seçiliyordu. Halkevi tüm çabalarına rağmen etkin çalışmıyordu ve çalışmalarını tam olarak halka tanıtmakta zorluk çekiyordu. Bu sorunu araştırmak için görevlendirilen Halkevleri Müfettişi Kemal Güngör'ün 1942 yılı Mayıs ayında Hakkari Halkevinde yaptığı denetleme sonucunda yazdığı raporunda Hakkari Halkevi'nin iki odalı bir evden ibaret olduğunu bina, eleman ve bütçe darlığı yüzünden iyi bir şekilde çalışmadığını belirtiyordu (BCA, 882: 28).

Çölemerik Halkevi Başkanı Übeydullah Mümtaz Seven de CHP Genel Sekreterliği'ne 18 Ekim 1945 tarihinde bir takım sorunları dile getiren bir yazı gönderdi. Bu yazıda Halkevinin Çölemerikliler tarafından tam anlamıyla anlaşılacağı, kırk kişiyi içine alabilecek okuma odasının sadece memurlarla doldurulduğu ve bu sayının da otuzu geçmediği belirtiliyordu. Halkevine gelen kişiler de gazete, mecmua ve kitap okumak için değil radyo dinlemek için geliyorlardı. Bu durumu dahi karşılayabilecek tahsisatları yoktu. Tahsisatsızlık ve malzemesizlik yüzünden açık bulunan spor, köycülük ve sosyal yardım şubeleri de doğru düzgün faaliyet gösteremiyordu. Gerçek anlamda halkı halkevine çekebilmek için zevk tatmin edecek radyo ve pil ile bol miktarda temsile ihtiyaç vardı. Bu arada dil ve edebiyat şubesi üyesizlik yüzünden açılmadı. Bu yüzden halk türküleri ve rakslar üzerinde de hiçbir çalışma yapılamadı (BCA, 987: 12).

1942 yılında Hakkari Halkevi Kütüphane ve Yayın Şubesi, okuryazarların sayısını çoğaltmak amacıyla okuma-yazma kursları açtı. Halkevinde bulunan kitaplar vatandaşlara tanıtıldı. Yüksek sesle ve halka açık gazete okuma saatleri yapılıyordu. Halkın kitap veya gazete okumasını teşvik edecek her türlü tedbire başvurulmaktaydı (BCA, 856: 54) fakat karşılaşılan sorun ise halkın kitaplara olan ilgisizliğiydi. Hakkari halkevinin kurulduğu 1937 yılında 325 cilt kitap vardı. Kitap sayısı 1945 yılında 1.266'ya çıktı. Hakkari Halkevi'ne Ulus gazetesi, Tan, Cumhuriyet, Son Posta gazeteleri de geliyordu (BCA, 1019; BCA, 195: 132). Halkevindeki kütüphane haricinde Hakkari'nin kütüphanesi yoktu. Hakkari'de ilk kütüphane ise 13 Şubat 1963 tarihinde açılan ve 250 kitabı olan çocuk kütüphanesiydi (Özgür, Hakkâri, 14 Şubat 1963: 1; Hakkâri Postası, 14 Şubat 1963: 1).

Gençlerin sporla alakadar olabilmeleri için halkevinin kuruluşuyla birlikte halkevi himayesinde "Dağlar Eli" namında bir spor kurumu faaliyete başladı (BCA, 195: 132). Kısıtlı imkanlarına rağmen halkevi spor şubesi, spor faaliyetlerinde kullanmak için Ankara'da bulunan Florya mağazasından 12 Şubat 1945 tarihinde bir adet voleybol ağıyla, bir adet lastikli voleybol topu aldı. Halkevi, ambalaj ve posta nakliye ücretiyle beraber 39 lira 58 kuruş verdi (BCA, 96).

Hakkari halkevinin çalışmalarının diğer ilçelere de ulaştırılabilmesi için Hakkari kazalarında halkodaları 19 Şubat 1946 tarihinde açıldı. Beytüşşebap ilçesine bağlı Gerur Bucağı halkodası 153 üye, Yüksekova ilçesine bağlı Oramar Bucağı halkodası 21 üye, Çölemerik ilçesine bağlı Pıyanis Bucak merkezindeki halkodası 27 üye, Livin Bucağı halkodası 27 üye ile faaliyete başladı (BCA, 701: 8).

1.4.4. Okur Yazar Durumu

Hakkari'de 1927 yılı itibariyle yapılan tüm nüfus sayımlarında okuma yazma bilmeyen vatandaşlar bilenlere nazaran çok fazlaydı. Bunun ilk başta gelen sebebi eski şark zihniyetini taşıyan köylümüzün hatta merkezde yaşayan vatandaşlarımızın okula karşı olan ilgisizliğinden ileri gelmekteydi. Hükümet vilayetin en uca köşesinde bile okul yaptırmıyordu. Fakir vatandaşların parasız olarak kız ve erkek çocuklarını okutabilmesi için yatılı ilkokul yaptırılmıştı. Köylerde yaptırılan okullara 5-10 öğrenci gider hatta çoğu yerde hiçbir öğrenci gitmezdi. Giden öğrenciler ise erkekti, kız çocukları okula gönderilmiyordu (Hakkari Sesi, 13 Ağustos 1963: 1).

Okuryazarlık durumunu veren kapsamlı çalışmalar 1927 ve 1945 nüfus sayımlarında yapılmıştır. Diğer dönemlerde ki nüfus sayımlarında ise sadece sayısal veriler kullanılmıştır. 1927 yılında yaş gruplarına göre, 1945 yılında ise konuşulan ana lisan ve idari taksimata göre okuma yazma bilme durumları verilmiştir. En kapsamlı bilgiler ise idari taksimata göre olan okuma yazma bilme verileridir.

Tablo 9: 1927 Yılı Nüfus Sayımında Okuma Yazma Bilme Durumu (28 Teşrinivel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 172)

Kazalar	Cinsiyet	Nüfusu	Yaş Grupları										Okuma Bilen-Bilmeyen	
			1 Yaşından Küçükler	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	71+	Yaşı Meçhul	Bilen	Bilmeyen
Hakkari	E	3.856	104	282	605	332	115	1.694	506	152	54	12	156	3.700
	K	3.417	73	215	551	368	151	1.635	298	91	31	4	23	3.394

B.şebap	E	6.435	101	251	683	502	210	1.304	332	89	25	8	20	3.485
	K	6.448	74	237	547	395	238	1.567	325	101	25	10	-	3.519
Gever	E	1.753	64	126	212	108	58	909	179	56	19	22	53	1.700
	K	1.456	83	146	247	104	72	618	117	39	18	12	11	1.445
Şemdinan	E	924	20	55	114	38	29	535	91	27	15	-	-	924
	K	691	12	40	94	83	51	314	75	11	11	-	-	691
YEKUN	E	12.968	289	714	1.614	980	412	4.442	1.108	324	113	42	229	9.809
	K	12.012	242	638	1.439	950	512	4.134	815	242	85	26	34	9.049
UMUMİ YEKUN		24.980	531	1.352	3.053	1.930	924	8.576	1.923	566	198	68	263	18.858

Tablo 9'a göre okuma yazma bilenlerin nüfusa oranı % 1.4'tür. Şemdinan ilçesinde okuma yazma bilen nüfus hiç yoktur. Beytüşşebap ilçesinde okuma yazma bilen kız nüfus olmadığı gibi erkek nüfustan okuma yazma bilme oranı diğer ilçelerdeki okuma yazma bilen erkek nüfusa göre çok azdır. Birinci Dünya Savaşı süresince göç hayatı yaşayan sadece hayatta kalabilmek için mucizeler arayan Hakkari halkının 1927 nüfus sayımında okuma yazma bilme oranının çok düşük çıkması kaçınılmaz sonuç olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 10: 1945 Yılında 7 Yaşından Yukarı Nüfustan Okuma Bilen ve Bilmeyenlerin İdari Teşkilata Göre Ayrılışı (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 201)

Mevkiler	Erkekler					Kadınlar				
	Okuma ve Yazma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran (%)		Okuma ve Yazma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran (%)	
				Bilen	Bilmeyen				Bilen	Bilmeyen
Hakkari										
Genel Toplamı	1.380	11.642	13.022	10.6	89.4	159	12.776	12.935	1.2	98.8
Hakkari Şehri	263	645	908	29.0	71.0	39	740	779	5.0	95.0
Diğer İlçe, Bucak ve Köyleri	1.117	10.997	12.114	9.2	90.8	120	12.036	12.156	1.0	99.0

Tablo 10'a göre, 1945 yılında Hakkari şehir merkezinde erkeklerin ve kadınların okuma yazma bilme oranı, ilçe ve köylerindeki erkek ve kadınların okuma yazma bilme oranına göre yüksek olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde okuma yazma bilme oranının yüksek olmasının sebebi memurların yoğunlukla şehir merkezinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. İlçe, bucak ve köylerde yaşayan halkın okuma yazma oranının çok düşük olması ise halkın çocuklarını özellikle kız çocuklarını okula göndermek istemeyişi, bölgeye tayin edilen öğretmen sayısının az olması ve tayin edilen öğretmenlerin de bu okullara gelmek istemeyişi sebepleri arasında gösterilebilir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 29.2.1952: 1327).

Tablo 11: 1945 Yılında İlçe Merkezi, Bucak ve Köylerdeki Okuma Yazma Bilme Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 9)

İdari Taksimat	Cinsiyet	Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
						Bilen	Bilmeyen
Çölemerik Şehir	E	262	2	890	1.154	22.9	77.1
	K	39	-	952	991	3.9	96.1
	T	301	2	1.842	2.145	14.1	85.9
Merkez İlçesi:	E	216	1	4.857	5.074	4.3	95.7

Bucak ve Köyleri	K	19	-	4.714	4.733	0.4	99.6
	T	235	1	9.571	9.807	2.4	97.6
Beytüşşebap Şehir	E	69	-	323	392	17.6	82.4
	K	12	-	342	354	3.4	96.6
	T	81	-	665	746	10.9	89.1
Beytüşşebap: Bucak ve Köyleri	E	167	1	5.990	6.158	2.7	97.3
	K	23	-	5.937	5.960	0.4	99.6
	T	190	1	11.927	12.118	1.6	98.4
Şemdinli Şehir	E	231	1	165	397	58.4	41.6
	K	17	-	140	157	10.8	89.2
	T	248	1	305	554	44.9	55.1
Şemdinli: Bucak ve Köyleri	E	42	2	1.454	1.498	2.9	97.1
	K	4	-	1.592	1.596	0.3	99.7
	T	46	2	3.046	3.094	1.6	98.4
Yüksekova Şehir	E	307	1	438	746	41.3	58.7
	K	32	1	433	466	7.1	92.9
	T	339	2	871	1.212	28.1	71.9
Yüksekova: Bucak ve Köyleri	E	80	2	2.700	2.782	2.9	97.1
	K	9	3	2.654	2.666	0.5	99.5
	T	89	5	5.354	5.448	1.7	98.3
Genel Toplam	E	1.374	10	16.817	18.201	7.6	92.4
	K	155	4	16.764	16.923	0.9	99.1
	T	1.529	14	33.581	35.124	4.4	95.6

Tablo 11'e göre Hakkari ilçe, bucak ve köylerindeki okuma yazma bilme oranı % 4.4'tür. % 95.6'sı okuma yazma bilmemektedir. Bu tablo da dikkati çeken husus ise Şemdinli şehir merkezinde erkeklerin okuma yazma bilme oranının bilmeyenlerin oranına göre yüksek oluşudur. 1927 yılında hiç okuma yazma bilen yokken 1945 yılında bu oranda artış olması şehir merkezindeki halkın okula gitme oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: 1945 Yılında Kadınların Ana Diller ve Tahsil Durumu İtibariyle Nüfus Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 9)

Ana Diller	Okuma Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	Toplam	Oran %	
					Bilen	Bilmeyen
Türkçe	115	-	1.454	1.569	7.3	92.7
Kürtçe	38	3	15.182	15.223	0.3	99.7
Acemce	-	1	2	3	33.3	66.7
Arapça	-	-	5	5	-	100.0
Fransızca	-	-	-	-	-	-
Sırpça	-	-	-	-	-	-
Yahudice	2	-	11	13	15.4	84.6
Saire	-	-	109	109	-	100.0
Toplam	155	4	16.764	16.923	0.9	99.1

Tablo 12'ye göre 1945 yılında nüfusu az sayıda olan ana dili Türkçe olan kadınların okuma yazma bilme oranı ana dili Kürtçe olan kadın nüfusa göre oranı fazladır. Ana dili Kürtçe olan kadın nüfusun % 99.7'si okuma yazma bilmemektedir. Diğer dillerden ise sadece Yahudice konuşan kadın nüfustan % 15.4'i okuma yazma bilmektedir. Ana dili Arapça olan beş kadının okuma yazma bilmeme oranı ise % 100'dür.

Tablo 13: 1945 Yılında Erkeklerin Ana Diller ve Tahsil Durumu İtibariyle Nüfus Durumu (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 142)

Ana Diller	Okuma ve	Yalnız Okuma	Bilmeyen	Toplam	Oran %
------------	----------	--------------	----------	--------	--------

	Yazma Bilen	Bilen			Bilen	Bilmeyen
Türkçe	920	3	1.510	2.433	37.9	62.1
Kürtçe	446	7	15.164	15.617	2.9	97.1
Acemce	-	-	5	5	-	100.0
Arapça	2	-	4	6	33.3	66.7
Fransızca	2	-	-	2	100.0	-
Sırpça	-	-	1	1	-	100.0
Yahudice	4	-	17	21	19.0	81.0
Saire	-	-	115	115	-	100.0
Toplam	1.374	10	16.817	18.201	7.6	92.4

Tablo 13'e göre 1945 yılında nüfusu az sayıda olan ana dili Türkçe olan erkeklerin okuma yazma bilme oranı ana dili Kürtçe olan erkek nüfusa göre oranı fazladır. Hakkari'ye batı illerinden çalışmak için gelen memur kesim bu seviyeyi yükseltmektedir. Ana dili Acemce ve Sırpça olan erkek nüfusun okuma yazma bilmeme oranı % 100'dür. Arapça konuşan nüfusun % 33.3'ü okuma yazma bilmektedir. Ana dili Fransızca olan erkek nüfusun okuma yazma bilme oranı % 100'dür. Yahudice konuşan erkek nüfusun % 19'u okuma yazma bilmektedir.

Tablo 14: Sayım Yılları İtibariyle Hakkari'de Okuma Yazma Bilme Durumu (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 172-239; İstatistik Yıllığı 1929, 1929: 23; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 168; İstatistik Yıllığı 1953, 21: 78; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961: 138)

Sayım Yılları	Nüfus			Okuma Yazma Bilen			Okur Yazar Oranı (%)		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1927	12.968	12.012	24.980	229	34	263	1.76	0.28	1.02
1945	13.022	12.935	25.957	1.380	159	1.539	10.6	1.2	5.9
1950	17.800	14.800	32.600	3.600	200	3.800	20.2	1.4	11.7
1955	21.892	18.501	40.393	4.282	389	4.671	19.5	2.1	10.8

Tablo 14'e göre Hakkari'deki okuma yazma bilme oranları erkek nüfusta 1945 ve 1950 yıllarında artış göstermiştir. 1955 yılında ise erkek nüfusta 1950 yılına göre azalma vardır. 1955 yılında erkek nüfusta % 20.2 olan okuma yazma oranı 1955 yılında % 19.5'e düşmüştür. Kadın nüfusta ise her sayımda az da olsa okuma yazma bilme oranında artış gözlemlenmektedir. 1955 yılında okuma yazma bilme oranının 1950 yılına göre düşüş göstermesinin sebebi erkek nüfustaki okuma yazma bilme oranının bir önceki sayıma göre düşüş göstermesidir. 1935 yılı sayımında Hakkari Van vilayetinin kazası olduğundan 1935 yılı genel nüfus sayımında Hakkari ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. 23 Ekim 1960 tarihinde yapılan genel nüfus sayımında ve 1960-1962 istatistik yılığında ise okuma yazma bilme oranları iller düzeyinde değil bölgesel ve genel olarak verildiği için 1960 yılında Hakkari'deki okuma yazma bilme oranlarına ulaşamamıştır.

Tablo 15: Yıllar İtibariyle Hakkari'de Konuşulan Diller (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 239; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, 1950: 168; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961: 106)

Ana Diller	Yıllar		
	1927	1945	1955
Türkçe	1.044	4.002	6.295
Kürtçe	17.005	30.840	48.446
Acemce	-	8	2
Arapça	4	11	48
Çekoslovakça	-	2	-
Çerkezce	4	-	2
Ermenice	-	-	11
Fransızca	-	2	-
Pomakça	-	-	1
Rumca	-	-	13

Sırpça	-	1	-
Tatarca	937	-	-
Yahudice	74	34	2
Diğer Diller	-	400	2
Meçhul	53	-	2
Toplam	19.121	38.297	54.824

Tablo 15'e bakıldığında, Hakkari'de Kürtçe konuşanların sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ana dili Kürtçe olanların oranı 1927 yılında % 68, 1945 yılında % 88, 1955 yılında ise % 88'dir. Türkçe konuşanlar ise Hakkari'ye memur olarak atanan görevlilerdi. 1927 yılında Tatarca konuşan 937 kişinin hepsinin bayan ve Yüksekova'da olması dikkat çekicidir. Tatarca konuşanların hangi tarihte geldiklerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

1960 yılı nüfus sayımına göre ana dilini Kürtçe olarak belirtenlerin toplam sayısı 1.848.000'dir. 1960 nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 27.754.820 kişidir. Ana dili Kürtçe olanların oranı memleket genelinde % 6.65 dolayındadır (İstatistik Yıllığı 1960-1962: 78B).

1965 yılında Hakkari'de 83.937 olan nüfusun 10.357 kişisi Türkçe, 72.365 kişisi Kürtçe, 165 kişi Arapça, 1 kişi Çerkezce konuşmaktaydı. Kürtçe konuşanların nüfusuna oranı ise % 86'dır (Buran, 2011: 53).

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk Türk Milletini çağdaş toplumlar seviyesine getirecek hamleler yapmaya başladı. Bu hamlelerin en önemlisi ise eğitim ve öğretimde birliğin sağlanmasıdır. Böylelikle eğitimde laiklik ilkesi egemen olacak ve Türk eğitim sistemi eskinin köhne ve gerici etkisinden kurtulmuş olacaktır.

Memleketin genelinde öğretmen ve okul eksiği çok fazlaydı. Hakkari'de bu eksiklikleri en fazla yaşayan illerden biriydi. Bütçenin çok az kısmının Hakkari'ye gönderilmesi eğitimde istenilen sonuçları almayı olumsuz etkiliyordu. 1950 yılından itibaren Hakkari'de devletin eğitim desteği gözle görülür seviyeye geldi.

Hakkari'de köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini engelliyordu. Zorlu arazi yapısı, ulaşımın yapılamaması, öğretmen ve okul eksiklikleriyle beraber vilayetteki elektrik yetersizliği de öğretmen ve öğrencileri müşkül duruma sokuyordu. Hakkari'de eğitim kurumlarının yetersizliği ve yetişmiş öğretmen eksikliği de eğitim çarkının dönmesine engel oluyordu. Okullaşma oranı 1950 yılından itibaren artmaya başladı.

1959 yılında Hakkari'de 126 köyden 56 köyde ilkokul vardı, 70 köyde ise hiç okul yoktu. Ortaokul ise 1945 yılında açıldı. Ortaokulun geç açılması ve yetersiz olması ise memurların çocuklarının eğitimi için Hakkari'den gitmesine sebep oluyordu. Lise ise ortaokulun liseye dönüştürülmesiyle 1957 yılında açıldı. Branş öğretmenlerinin olmaması da lise eğitiminin seviyesini düşürmekteydi. Ortaokul ve liseye katılan erkek öğrencilerde yıllar bazında az da olsa artış varken kız öğrencilerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu.

1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilip 3 Kasım 1928 tarih ve 1030 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkındaki kanunun uygulanmasıyla halk eğitim kurumlarının Millet Mektepleri adı altında örgütlenmesi çabaları başlatıldı. Hakkari'de 1945 yılından itibaren okuma yazma kursları tertip edildi. Bu kursların yanı sıra kadınlara yönelik köy kadınları gezici kursları yapıldı. Kışın şehir merkezlerinde kalan halk yılın geri kalan kısmını yaylalarda geçirdiği için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okuma yazma öğretmesi için gezici öğretmen kadrosu tahsis etti.

Cumhuriyet değerlerinin halka daha iyi anlatılması için 16 Şubat 1932'de halkevleri kuruldu. Hakkari'de halkevi ise 21 Şubat 1937 tarihinde faaliyetine başladı. Halkevinde genelde halktan ziyade memurlar

bulunuyordu. Kitap okuma ve yazma etkinliklerine genellikle halk tarafından katılım olmamakla beraber gelenler ise sadece dünyadan haberdar olabilmek için radyo dinlemek isteyenlerdi.

Nüfus sayımlarında okuma yazma bilen nüfusa bakıldığında 1927 yılı itibariyle artış söz konusudur. Fakat kadın nüfusta ise özellikle köylerde bulunanlardan okuma yazma bilenlerin oranı genel nüfusa göre çok düşüktü.

KAYNAKÇA

ARŞİV

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1229, Dosya No: 91, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1122, Dosya No: 96, Sıra No: 3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 10 0 0, Kutu No: 24, Dosya No: 138, Sıra No: 7.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 51 0 0 0, Kutu No: 12, Dosya No: 104, Sıra No: 15.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 658, Dosya No: 195, Sıra No:1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 658, Dosya No: 199, Sıra No: 2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 68, Dosya No: 257, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 10 0 0, Kutu No: 69, Dosya No: 455, Sıra No: 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1454, Dosya No: 35, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 956, Dosya No: 701, Sıra No: 2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30 1 0 0, Kutu No: 119, Dosya No: 756, Sıra No: 7.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 985, Dosya No: 817, Sıra No: 3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 998, Dosya No: 856, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1006, Dosya No: 882, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1010, Dosya No: 897, Sıra No: 2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1037, Dosya No: 987, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1046, Dosya No: 1019, Sıra No: 1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 490 1 0 0, Kutu No: 1055, Dosya No: 1051, Sıra No: 1.

BASILİ ESERLER

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, İçtima Senesi: 3, Cilt: 23 (20.3.1926).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: IV, İçtima: 2, Cilt: 12 (14.1.1933).

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 1, Cilt: 3 (18.12.1946).

- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 1, Cilt: 6 (3.9.1947).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 2, Cilt: 8 (26.12.1947).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı: 4, Cilt: 24 (13.2.1950).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 1, Cilt: 4 (26.1.1951).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 1, Cilt: 5 (25.2.1951).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (8.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (20.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 2, Cilt: 13 (29.2.1952).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 4, Cilt: 25 (18.11.1953).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: IX, İçtima: 4, Cilt: 28 (18.2.1954).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 1, Cilt: 5 (18.2.1955).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 1, Cilt: 5 (28.2.1955).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 2, Cilt: 10 (20.2.1956).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 3, Cilt: 17 (20.2.1957).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 3, Cilt: 18 (24.4.1957).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 2 (19.2.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 3 (24.3.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 4 (30.5.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 5 (17.11.1958).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 7 (20.2.1959).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8 (27.4.1959).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 3, Cilt: 12 (19.2.1960).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 3, Cilt: 12 (25.2.1960).
- T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, (20.2.1961).
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem: I, Toplantı: 1, Cilt: 1 (2.2.1962).
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1929). *28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *İstatistik Yıllığı 1929*, 1, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

- Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistik Yıllığı 1929*, 2.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1950). *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, 65.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1951*, 19.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1952*, 20.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1953*, 21.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (1961). *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*, 67. İstanbul.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. *İstatistik Yıllığı 1959*.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistik Yıllığı 1960-1962*.
- 1926 Türk Ticaret Salnamesi.
- 1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1955). *Zirai Bünye ve İstihsal (1946-1954)*. Ankara.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, (1959). *Zirai Bünye ve İstihsal (1954-1958)*. Ankara.
- İdare, Sayı: 8 (Kasım 1928).
- İdare, Sayı: 147 (Haziran 1940).
- Ayın Tarihi, Sayı: 135 (Şubat 1945).
- Ayın Tarihi, Sayı: 171 (Şubat 1948).
- T.C. Nafia Vekaleti, (Ekim 1939). *Bayındırlık İşleri Dergisi*, 5.
- Aksoy, N.D. (Ocak-Haziran 2009). "Tarihsel Bakımdan Halifelik." Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3: 215-226.
- Akyüz, Y. (2011). "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler." Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1 (2): 9-22.
- Aldıkaçtı, O. (1979-1981). "Atatürk İnkılaplarından Laiklik." İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 45 (1-4): 39-47.
- Arıkan, Z. (1999). "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi." Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 6 (23): 261-281.
- Aşgın, S. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Beyaztaş, D. ve Kaptı, S. (2013). "Cumhuriyetten Günümüze İlkokul/İlköğretim Programlarının İncelenmesi." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46 (2).
- Buran, A. (Yaz 2011). "Kürtler ve Kürt Dili." Turkish Studies, 6 (3): 43-57.

- Demirtaş, B. (2008). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938).” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11 (41): 63-87.
- Ergün, M. “Cumhuriyet Eğitiminin Genel Değerlendirmesi.” Cumhuriyet III.
- Geray, C. (1969). “Türkiye’de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması.” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2 (1): 197-207.
- Geray, C. (1974). “Halk Eğitiminin Kurumlaşması.” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7 (1): 403-435.
- Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, (1939). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Hafizoğulları, Z. (1996). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Temel Nitelikleri.” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45 (1): 23-28.
- Hakkari İl Yıllığı (1967) (1972). Ankara: Gürsoy Matbaacılık.
- Morkoç, A. (Kış 2011). “Türk Harf İnkılabı ile Millet Mektepleri ve İzmir’deki Uygulamalar.” Turkish Studies, 6 (1): 1543-1555.
- Önal, İ. (2010). “Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi.” Bilgi Dünyası, 11 (1): 101-121.
- Sezer, A. (1999). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri.” Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16 (3): 169-183.
- Şafak, A. (1977). “Hakkari ve Civarında Halkın Dini ve Ahlaki Yaşayışının Günlük Hayatta Tezahürü Üzerinde Bir Araştırma.” Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara: 73-112.
- Tongul, N. (2004). “Türk Harf İnkılabı.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 33 (34): 103-130.
- Türk, H.S. (1968). “Niçin Halk Eğitimi?” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (1): 87-110.
- Ünal, O. (1994). *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yavuz, B. (1993). “1924 Türkiye’sinde Devletin Siyasal Yapısını Laikleştirme Çalışmaları ve Karşı Tepkiler İle İlgili Bir İngiliz Belgesi.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 3 (11): 323-339.

SÜRELİ YAYINLAR

- T.C. Resmi Gazete, 17.06.1931.
- T.C. Resmi Gazete, 3.6.1952.
- T.C. Resmi Gazete, 27.5.1953.
- T.C. Resmi Gazete, 30.5.1953.
- T.C. Resmi Gazete, 17.9.1953.
- Hakkâri (5 Mayıs 1961).

- Hakkâri (3 Kasım 1961).
Hakkâri (8 Aralık 1961).
Hakkâri (23 Şubat 1962).
Hakkâri (6 Nisan 1962).
Hakkâri (7 Nisan 1962).
Hakkâri (9 Nisan 1962).
Hakkâri (22 Haziran 1962).
Hakkâri (14 Şubat 1963).
Hakkâri (13 Haziran 1963).
Hakkâri (24 Eylül 1962).
Hakkâri Postası (4 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (7 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (14 Şubat 1963).
Hakkâri Postası (4 Mart 1963).
Hakari Sesi (13 Ağustos 1963).
Hakari Sesi (27 Ekim 1963).
Vatan (Memleket İlaveleri) (5 Kasım 1952).
Van (22 Eylül 1945).